

УДК 374:004.775

Кирилюк М. В.

ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ

А Присвячується актуальній проблемі педагогіки – розвитку самоосвітньої компетентності вчителів в умовах сучасного інформаційно-освітнього середовища. Визначена сутність самоосвітньої компетентності вчителів в умовах інформаційно-освітнього середовища та схарактеризована її структура.

Ключові слова: самоосвітня компетентність, освітнє середовище, інформаційно-освітнє середовище.

Актуальність проблеми. Провідними тенденціями сьогодні в освіті є зростання ринку освітніх послуг, зниження віку початку освіти, збільшення тривалості навчання, розширення доступу до освітніх послуг і посилення контролю за її якістю, перехід до неперервного навчання впродовж життя.

Сучасна освіта є реальним учасником зародження нового всесвітнього співтовариства, підкреслюючи свою вирішальну роль у розвитку особистості й усього суспільства. Виникає суспільна потреба в модернізації освіти, тому що підвищується активність й особиста відповідальність кожного члена суспільства. Нові підходи до модернізації освіти випливають із гуманістичної парадигми організації освітнього процесу, що передбачає забезпечення можливості вибору й самовизначення кожного його учасника та їхніх суб'єкт-суб'єктних взаємин. Зрозуміло, що таку освіту може надати лише висококваліфікований, творчий, соціально активний педагог, який орієнтований на гуманістичні цінності. Нині значно підвищилися вимоги до професійної компетентності сучасного вчителя, адже загальноосвітні навчальні заклади активно втілюють педагогічні та інформаційні технології, переходять до режиму інноваційного розвитку.

Тому проблему самоосвіти розглядаємо в контексті неперервної освіти, що дає можливість людині пристосовуватися до життя, адаптуватися до постійно мінливих умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз наукової літератури засвідчив, що дослідження самоосвіти є однією з важливих проблем педагогічної теорії та практики. Вченими науково обґрунтована низка питань: історичний і соціальний аспекти самоосвіти (Л. Айзенберг, А. Громцева, Г. Закіров); сутність, особливості та функції самоосвіти, її місце в професійній діяльності (Т. Воронова, С. Єлканов); роль і місце самоосвіти в системі неперервної освіти, зокрема забезпечення ефективного функціонування на різних життєвих етапах (А. Даринський, О. Савченко,

М. Солдатенко, В. Турченко); самоосвіта як інтенсивна форма підвищення кваліфікації (Т. Браже, Л. Ващенко, Ю. Кулюткін, Н. Косенко, Н. Протасова, Г. Сухобська, Т. Суценко). Теоретичні основи самоосвіти вчителя, загальну концепцію її стимулювання, взаємозв'язок між самоосвітою та ефективністю професійної діяльності вчителів обґрунтовано М. Заборщиковою, О. Лебедевим, В. Лутанським, І. Наумченко, П. Пшебильським.

Роль самоосвіти в інформаційному суспільстві розглянуто А. Андреевим, В. Корвяковим, Є. Полат, Г. Серіковим, О. Шукліною. Використання інформаційних технологій як засобу самоосвіти висвітлено у працях Є. Ганіна, Ю. Калугіна, О. Локтюшиної, О. Статірової, О. Федорової, С. Яшанова.

Поряд із цим питання особливостей самоосвіти у теорії та на практиці недостатньо розроблено у науковій літературі, зокрема ефективність її здійснення в умовах сучасного інформаційно-освітнього середовища.

Не дивлячись на те, що сьогодні післядипломна освіта існує в умовах інформаційно-освітнього середовища, педагогічна практика засвідчує, що вчителі недостатньо використовують його потужний самоосвітній потенціал.

Отже, необхідно вивчити питання щодо сутності самоосвітньої компетентності педагога в умовах інформаційно-освітнього середовища й пошуку шляхів її розвитку в системі післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. Самоосвітню компетентність розглядаємо як інтегровану якість особистості, що характеризується наявністю певним чином організованих і структурованих знань, самоосвітніх умінь і навичок, мотивів, інтересу до самовдосконалення, досвіду самостійної діяльності, спрямованістю на освіту впродовж життя, ціннісних орієнтацій, що дозволяють їй успішно вирішувати питання власної самореалізації, самовиховання та саморозвитку [2].

Н. Бухлова внутрішню структуру самоосвітньої

компетентності розглядає як поєднання таких компонентів: розуміння власних потреб на підставі самоаналізу, самопізнання, самообліку сильних і слабких сторін своєї діяльності; впорядкування власних знань, знаходження зв'язків між ними, виявлення певних прогалин; уміння розробляти та виконувати програми самоосвіти з урахуванням власних потреб і потреб суспільства; критичне ставлення до будь-якої отриманої інформації, вироблення власної позиції в процесі отримання знань; гнучкість застосування знань, умінь, навичок в умовах швидких змін, знаходження нестандартних нових рішень на основі самостійно здобутих знань; уміння розв'язувати різноманітні проблеми; наявність інформаційної культури як уміння орієнтуватися в інформаційних потоках: відбирати, обробляти, зберігати й продуктивно використовувати інформацію; організація власних прийомів самонавчання; представлення, обґрунтування та захист отриманого в процесі самоосвіти результату; вміння співробітничати з оточуючими на основі діалогу, здобувати знання шляхом колективної діяльності, прийняття рішення на основі співробітництва, толерантне ставлення до опозиційної точки зору; вміння використовувати нові технології інформації та комунікації; сформованість установки на соціальну відповідальність людини перед собою, суспільством, культурним середовищем; спрямованість на постійний саморозвиток, уміння переборювати труднощі, невпевненість; адекватне оцінювання значення здобутих знань у власній діяльності; відповідальність за організацію власної самоосвіти; постійний самоаналіз і самоконтроль за самоосвітньою діяльністю; вміння коригувати, вдосконалювати власні результати, отримані під час самоосвіти [2].

Л. Білоусова, О. Кисельова визначають такі функції самоосвітньої компетентності педагога:

- мотиваційну (визначає активність вчителя, його самоактуалізацію і самореалізацію);
  - розвивальну (зумовлює саморозвиток педагогічних та професійно важливих якостей і здібностей);
  - пізнавальну (спрямовує на систематизацію знань, на пізнання та самопізнання);
  - інформативну (орієнтує в потоках різноманітної інформації, допомагає оцінювати значущість або другорядність інформації);
  - методологічну (полягає у спрямуванні діяльності вчителя на теоретичне осмислення й наукове дослідження педагогічного процесу, особливостей професійного зростання вчителів);
  - діагностико-прогностичну (спрямовує вчителя на оволодіння і реалізацію методик моніторингу педагогічного процесу, професійного розвитку, рівня становлення власної самоосвітньої компетентності);
  - комунікативну (зумовлює активність у сферах міжособистісної та педагогічної комунікації);
  - рефлексивну (полягає у самозвітуванні щодо результативності самоосвітньої діяльності, визначенні напрямів її вдосконалення);
  - адаптаційну (спрямовує ефективну адаптацію вчителя у сфері педагогічної діяльності в інформаційному суспільстві);
  - інтерактивна (формує активну самостійну і творчу діяльність особистості, яка веде до її саморозвитку, самореалізації) [1].
- На основі вищезгаданих функцій, виокремлюємо в структурі самоосвітньої компетентності такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, організаційний, процесуально-інформаційний і контрольно-рефлексивний (табл. 1) [8]:

Таблиця 1

Компоненти структури самоосвітньої компетентності

Компонент	Характеристика
Мотиваційно-ціннісний	Передбачає активність, прагнення до самовдосконалення в інтелектуальній сфері; усвідомлення самоосвіти як особистісно та суспільно значущої діяльності; внутрішню потребу в систематичному оновленні й збагаченні професійних знань; емоційно-вольовий механізм щодо подолання труднощів під час самоосвітньої діяльності; наявність ціннісних орієнтацій і мотивів здійснення самоосвіти.
Організаційний	Чітка побудова самоосвітньої діяльності, цілеспрямованість, самокерування, рефлексія в пізнавальній діяльності; цілепокладання (орієнтація, визначення мети); раціональне планування й організація самостійної пізнавальної діяльності (проекування власних дій, регламентація часу, вибір форм, методів, джерел самоосвіти, створення оптимально сприятливих умов для самоосвіти та організація робочого місця).
Процесуально-інформаційний	Самокерування рухом від пізнавальної мети до результату засобами самостійно організованої пізнавальної діяльності, функціональність знань, умінь, навичок, їхнє самостійне вдосконалення; інформаційно-пошукові (пошук, відбір потрібної інформації), навчально-інформаційні та технологічні вміння (ефективне й раціональне використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій для роботи з інформацією); здатність і готовність працювати з інформацією, інформаційними технологіями з метою власної самоосвіти, самореалізації.
Контрольно-рефлексивний	Вміння самоаналізу та самооцінки, самоконтролю та саморегуляції, рефлексії (самозвітування щодо результативності роботи, розроблення нових завдань для наступного циклу самоосвіти, визначення напрямів удосконалення власної самоосвітньої діяльності).

Аналіз сучасної філософської, психологічної, педагогічної літератури засвідчив, що багато дослідників розглядали теоретичні та практичні засади освітнього та інформаційно-освітнього середовища.

Педагогічні характеристики освітнього середовища досліджували А. Беляєв, А. Зубко; дидактичні

особливості його розвитку, інформаційно-освітнє середовище вищих навчальних закладів вивчали О. Андреев, І. Алексеева, І. Гришина, Ю. Жук, Л. Забродська, С. Зелінський, І. Малицька.

У педагогічному аспекті можливості освітнього середовища – це ресурс підвищення якості освіти,

джерело розвитку особистісного і професійного досвіду [7].

У сучасних дослідженнях «освітнє середовище» розглядається у широкому і вузькому значенні. Причому, поняття «освітнє середовище» з позицій системного підходу – об’єкт освітньої системи у зв’язку із загальними та спеціальними завданнями її розвитку. У широкому значенні – підсистема соціокультурного середовища, сукупність фактів, що історично склалися, обставин, ситуацій, спеціально організованих педагогічних умов розвитку особистості [9]. У широкому значенні поняття «освітнє середовище» Ю. Жук визначає як підсистему соціокультурного середовища, сукупність фактів, що історично склалися, обставин, ситуацій, спеціально організованих педагогічних умов розвитку особистості [4].

У більшості досліджень компоненти інформаційно-освітнього середовища розподіляються на дві категорії – суб’єкти та об’єкти. Суб’єктами навчального процесу в системі післядипломної освіти є науково-педагогічні працівники та вчителі; об’єктами – засоби навчання та інструменти самоосвітньої діяльності, відповідні методики, матеріальна база, сфера управління педагогічним процесом, засоби комунікації. В освітньому середовищі кожен суб’єкт процесу здійснює свою діяльність, використовуючи просторово-наочні елементи цього середовища у контексті існуючих соціальних відносин.

Розділяємо думку А. Малихіна про те, що «якість освітнього середовища визначається якістю як просторово-наочного вмісту представленого середо-

вища і соціальних відносин у ньому, так і зв’язків між просторово-наочним і соціальним компонентами цього середовища» [6].

Проаналізувавши дані визначення, зробимо висновок, що поняття «інформаційно-освітнє середовище» розглядається у трьох основних напрямках:

- як частина загального інформаційного простору;
- як інформаційна інфраструктура освітнього процесу;
- як методична складова процесу самоосвіти.

За таких умов змінюється роль суб’єктів: у центрі навчання знаходиться сам учитель, його мотиви, цілі, психологічні особливості, а всі методичні дії здійснюються з урахуванням професійних потреб, здібностей, активності та інтелекту користувача [5].

Потенціал інформаційно-освітнього середовища для формування компетентності самоосвіти полягає у певних позитивних особливостях здійснення самоосвіти в таких умовах, а саме: стає можливою оптимально зручна й ефективна її організація; активізується процес отримання знань; посилюється мотивація до самонавчання; з’являється можливість побудови індивідуальної траєкторії навчання, створення особистої електронної колекції знань; зменшується час на пошук потрібної інформації, її опрацювання, зберігання та перетворення у власні знання; підвищується рівень розуміння та емоційного сприйняття інформації; здійснюється самоконтроль завдяки зворотному зв’язку [1].

Розглянувши структуру інформаційно-освітнього середовища з точки зору підтримки самоосвітньої діяльності, виокремимо такі його складові (табл. 2):

Таблиця 2

Складові інформаційно-освітнього середовища

Складові інформаційно-освітнього середовища				
Інформаційна: електронні довідники; енциклопедії; підручники; навчальні курси; каталоги навчально-методичної літератури та освітніх ресурсів мережі Інтернет тощо.	Організаційна: навчально-тематичні плани; комплекти індивідуальних завдань; тематика підсумкових робіт; циклограми курсового та міжкурсового періоду тощо.	Програмно-методична: електронні практикуми; навчально-методичні посібники; рекомендації; програмні середовища тощо.	Комунікативна: засоби комп’ютерних комунікацій тощо.	Контрольно-оцінювальна: автоматизовані засоби контролю знань тощо.

Інформаційно-освітнє середовище виступає фактором підтримки і стимулювання самоосвітньої діяльності вчителя, тому, на нашу думку, між його складовими і компонентами самоосвітньої компетентності існують певні зв’язки. Так, організаційна складова середовища сприяє формуванню мотиваційно-ціннісного й організаційного компонентів самоосвітньої компетентності.

Інформаційна і програмно-методична – позитивно впливають на процесуально-інформаційний компонент самоосвітньої компетентності, а контрольно-оцінювальна – на розвиток мотиваційно-ціннісного і контрольно-рефлексивного компонентів.

Важливого значення для формування самоосвітньої компетентності набуває комунікативна складова інформаційно-освітнього середовища.

У Полтавському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського інформаційно-освітнє середовище для розвитку самоосвітньої діяльності педагогів формується планово й системно. Комп’ютерні класи, обладнані необхідною кількістю техніки, та персональні комп’ютери у структурних підрозділах інституту утворюють локальну мережу. У всіх аудиторіях навчального закладу створені необхідні для підключення до мережі Інтернет умови, у навчальному процесі задіяні інтерактивні дошки та мультимедійні проектори. Інформаційна інфраструктура інституту урізноманітнюється за рахунок зовнішніх ресурсів – платформ для проведення Інтернет-конференцій, нарад, вебінарів.

Ефективним у процесі науково-методичного за-

безпечення педагогів є використання ресурсів мережі Інтернет з метою відстеження тенденцій оновлення освіти; трансформації психолого-педагогічних, методичних знань у професійну діяльність вихователів, учителів; обміну перспективним досвідом, самоосвіти педагогів. Інтернет-ресурси відіграють важливу роль у самоосвітній діяльності.

Сайт інституту (<http://poipro.pl.ua>) є інформаційно-освітнім ресурсом, що містить корисну інформацію для вчителів. Головним завданням веб-сайту є інформування педагогів області про новітні досягнення і перспективи розвитку педагогічної науки, поширення, використання і застосування сучасних інноваційних та інформаційних технологій, створення навчально-дослідницького середовища для підвищення кваліфікації педагогічних працівників, розміщення інформаційних ресурсів співробітників інституту, педагогічних працівників системи освіти області. На сайті в електронному вигляді представлені видання інституту: монографії, посібники, збірники матеріалів конференцій, методичні видання, електронний архів науково-методичного журналу «Постметодика». Виходячи з вимог сучасної системи освіти, пріоритетними напрямками роботи науково-методичних працівників є розміщення передового педагогічного досвіду, навчального матеріалу, розроблення курсів дистанційного навчання, налагодження спілкування з педагогічними працівниками області, надання методичної допомоги через сервіси сайту. Також функціонують обласні предметні сайти: «Форум інформатиків Полтавщини» (<http://www.it-pl.at.ua>); «Сайт учителів фізики та астрономії Полтавщини» (<http://fizyka-poltava.at.ua>); «Хімічна освіта Полтавщини» (<http://chemistry-forum.at.ua>), «Математична освіта Полтавщини» (<http://matempolt.at.ua/>), сайт для учителів мистецьких дисциплін (<http://vivatart.ucoz.ua>), сайт учителів географії та економіки (<http://poltgeo.at.ua/>), обласний інформаційний портал «Обласний конкурс «Учитель року»» (<http://ur.poipro.pl.ua>).

З 2015 року на базі платформи дистанційного навчання Moodle створені курси підвищення кваліфікації за дистанційною та очно-дистанційною формами навчання, а також для підтримки самоосвітньої діяльності вчителів фізики та математики області створені хмарні кабінети.

Хмарний кабінет вчителя фізики Полтавщини

Кирилюк М.В. Информационно-образовательная среда как фактор развития самообразовательной компетентности учителей.

А *Посвящается актуальной проблеме педагогики – развитию самообразовательной компетентности учителей в условиях современной информационно-образовательной среды. Определена сущность самообразовательной компетентности учителей в условиях информационно-образовательной среды и охарактеризована её структура.*

Ключевые слова: самообразовательная компетентность, образовательная среда, информационно-образовательная среда.

Kyryliuk M. V. Information and education environment as a factor of self-educational teachers' competence development.

С *The article deals with the burning problem of pedagogics – the development of self-educational teachers' competence in the conditions of the modern information and education environment. The essence of self-educational teachers' competence in the conditions of the information and education environment is defined and its structure is characterized.*

Key words: self-educational competence, educational environment, information and education environment.

знаходиться за адресою – <http://fizkab.poipro.pl.ua>, вчителів математики – <http://matkab.poipro.pl.ua>.

Основна перевага цього програмного засобу полягає в тому, що він вільно поширюваний і безкоштовний, але проблеми полягають у тому, що потрібен постійний стабільний доступ до мережі, наявність потужної матеріально-технічної бази, наявність кваліфікованих інженерів-програмістів для обслуговування інформаційно-освітнього середовища та викладачів з відповідним рівнем підготовки для наповнення інформаційно-освітнього середовища навчально-методичними, інформаційними матеріалами.

Інформаційне освітнє середовище інституту, що сформоване та продовжує розвиватися, дозволяє здійснювати ефективну навчальну, методичну роботу, забезпечує доступ користувачам до освітніх інформаційних ресурсів на базі сучасних інформаційних технологій, телекомунікаційних мереж, навчання в online-режимі, сприяє індивідуальному розвитку та розкриттю творчого потенціалу педагогів.

Висновки. Як показує досвід, створене інформаційно-освітнє середовище надає реальні можливості для оптимізації навчального процесу в інституті, забезпечує поєднання традиційної системи навчання з новітніми технологіями, дозволяє на якіснішому рівні організувати самостійну роботу вчителів.

Список використаних джерел

1. Білоусова, Л. І. Технологія формування у майбутніх педагогів компетентності самоосвіти з використанням потенціалу інформаційно-навчального середовища / Л. І. Білоусова, О. Б. Кисельова // Інформаційні технології в освіті : зб. наук. праць / гол. ред. Сніваковський О. В. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – Випуск III. – С. 11–20.
2. Бухлова, Н. В. Сутнісний зміст поняття «Самоосвітня компетентність» // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2008. – № 1. – С. 4.
3. Добридень, А. Формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя засобами інтерактивного навчання / Алла Добридень // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2010. – № 1. – С. 59–64.
4. Жук, О. Системні особливості освітнього середовища як об'єкта інформатизації / Ю. О. Жук // Післядипломна освіта в Україні. – 2002. – № 1. – С. 35–37.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина [та ін.] ; під заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ : К.І.С., 2004. – 112 с.
6. Малихін, А. Компетентність як критерій професійного становлення майбутнього вчителя трудового навчання / А. Малихін // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2009. – № 6. – С. 23–27.
7. Москаленко, І. Використання інтерактивних технологій у процесі підвищення педагогічної майстерності сучасного вчителя / І. Москаленко // Післядипломна освіта в Україні. – 2006. – № 2. – С. 46–48.
8. Цолок, О. Б. Компетентність самоосвіти як педагогічна проблема / О. Б. Цолок // Матер. IV Міжн. наук.-практ. конф. 3–5 жовтня 2007 р., м. Луганськ. – Частина 3. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – С. 167–175.
9. Педагогіка в сучасних інформаційно-освітніх середовищах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gdenet.ru/bibl/education/communications/5.1.html>.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу : 10.01.2016